

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В. М. КОРЕЦЬКОГО**

На правах рукопису

НАУМКІНА Світлана Михайлівна

**СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ
ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
(теоретико-методологічний аспект)**

Спеціальність 23.00.02 — політичні інститути і процеси

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук**

Київ — 1996

00752306 (N)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрах економічної теорії та політології і соціології Харківського державного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди.

Науковий консультант — академік АПН України ПРОКОПЕНКО Іван Федорович

Офіційні опоненти — доктор філософських наук, професор МОКЛЯК Микола Миколайович

— доктор філософських наук, професор ПАНЮКОВ Володимир Семенович

— доктор соціологічних наук, професор ПИЛИПЕНКО Валерій Євгенович

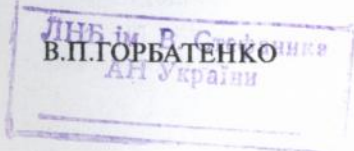
Провідна установа — Центр гуманітарної освіти НАН України

Захист відбудеться "28" червня 1996 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 50.24.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук при Інституті держави і права ім.В.М.Корецького НАН України за адресою: 252001, Київ-1, вул.Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту держави і права ім.В.М.Корецького НАН України.

Автореферат розіслано "25" травня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат політичних наук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасне українське суспільство переживає один з найскладніших етапів свого розвитку. Ця складність, зокрема, полягає в тому, що воно успадкувало соціальну організацію, в якій всі різновиди управління суспільством перебували в адміністративно-командному стані, причому воно відображало тоталітарний рівень управлінської діяльності практично всіх ешелонів управління, політичної системи суспільства загалом.

Змінити становище сьогодні можна тільки на шляхах радикального реформування всієї системи управління, виведення її на такий рівень ефективності, який дозволить максимально використати можливості України, її матеріальну потужність і соціальний потенціал, кардинально змінити форми, стиль і методи роботи, привести їх у відповідність до завдань, які стоять перед молодою українською державою.

Така відповідність може настати тільки у тому випадку, якщо крім великих організаційних заходів щодо створення системи й методів управління буде напрацьований необхідний науковий потенціал, який забезпечує високоефективну управлінську діяльність у всіх ланках нашої роботи та всіх управлінських інституціях країни.

Завдання багаторазово ускладнюється тим, що до незалежності в Україні функціонував механізм управління та управлінський корпус, який забезпечував його роботу і який багато в чому деформував об'єктивний національний потенціал нашого суспільства, політично викривлював сутність управлінської діяльності. Ця обставина не могла не призвести до того, що сьогодні навіть за умов розбудови нової України авторитет управлінського корпусу країни помітно похитнувся, став об'єктом гострої критики. Понад те, якщо говорити про найгостріші проблеми розбудови незалежної України — то це у першу чергу організаційні, управлінські проблеми. Підтвердженням цього є те, що, наприклад, економічне життя суспільства відповідно до державних рішень реформується у самому механізмі функціонування, у самій організації діяльності.

Завдання ускладнюється й тією обставиною, що не тільки практика управління, його механізм та стиль, але й відсутність справді наукового управлінського знання, яка є однією з причин бюрократичного стилю мислення багатьох управлінських працівників, призвели до того, що у цьому різновиді діяльності гору взяв так званий адміністративно-натискний стиль роботи, який виходить з того, що управлінська діяльність є прерогативою якоїсь особливої частини суспільства, “осягнення сенсу” якої нібито недоступне “пересічним смертним”. Цей антинауковий постулат, незважаючи на зовнішній демократизм поглядів, став засадовим стосовно культу особи “народних вождів”, вищих (та й часто-густо нижчих) ешелонів влади, причому у лавах як партійних, так і державних працівників.

Величезною мірою цій обставині сприяло й те, що у науці управління практично не розроблене питання про соціально-політичну сутність управлінської праці як різновиду соціально-політичної діяльності, що й породило сьогодні такий потік взаємовиключних думок про роль і місце управління у суспільному житті. Незнання подеколи навіть основ науки управління призводить, скажемо відверто, до невіглаських дискусій, наприклад, навколо такого питання, чи є за сучасних умов клас управлінців, хоча елементарне знання питання зняло б таку дискусію з тієї простої причини, що до управлінського корпусу країни входить вся політична система суспільства й уже ця обставина дає відповідь на питання про соціально-економічне та політичне становище управління та управлінців.

Говорячи про актуальність проблеми, слід підкреслити й те, що стратегічний курс України на радикальну реформацію життєдіяльності суспільства при його управлінському осмисленні полягає в тому, щоб створити принципово нові організаційні механізми як матеріального, так і духовного виробництва. Тому так високо цінується сьогодні проста управлінська теза про те, що нам необхідно у першу чергу вміння практично організувати. Слід виходити з методологічної тези про те, що головним знаряддям будівництва нової демократичної України є не тільки держава, але й організаторська діяльність усіх економічних, політичних і духовних інституцій країни, політичної системи українського суспільства. Й у цьому розумінні українська розбудова й є реорганізація механізмів і стилю управління. А звідси випливає й головний показник потрібності управлінської діяльності, її продуктивності.

При цьому слід зазначити, що, говорячи про винуватців сього-
днішнього стану нашої країни, як правило, вказують на керівницт-
во України, причому без врахування ефективності управлінської
діяльності, її продуктивного змісту. Тому, щоб допомогти таким
критикам бути більш переконливими, слід шляхом підвищення ком-
петентності управлінського персоналу, його політичної та мораль-
нісної зрілості кардинально підвищити ефективність управлінської
праці з тим, щоб управлінський корпус країни складався з профе-
сіоналів, був очищений від тих працівників і того стилю управління,
які є гальмом у нашому розвитку. Управлінська діяльність має ввійти
у загальне стратегічне річище підвищення ефективності суспільної
праці, не кажучи вже про те, що управлінці повинні стати головними
організаторами впровадження реформ у життя українського су-
спільства.

У цьому контексті науково вірогідне й теоретично повнокровне
уявлення про управління як різновид соціально-політичної діяльності
є одним з найважливіших гарантів успіху розбудови незалежної Украї-
ни, а розробка методологічних засад цих уявлень — найактуальніша
проблема сучасного розвитку науки управління.

Особливе значення для дослідження проблеми має питання про
рівні та політичну значимість державних рішень, які використовують-
ся як емпірична база дослідження. Гадаю, що чим важливіші за
політичним значенням такі рішення, тим відповідальнішим є наукове
визначення соціально-політичної управлінської діяльності, тим ви-
разніше виявить себе методологічний потенціал дослідження.

Слід підкреслити, що найбільш плідним аналізом, на думку дисер-
танта, є аналіз загальнодержавних управлінських явищ. Саме на цьому
рівні (хоча зрозуміло, що “переглянути” соціально-політичну сутність
управлінської діяльності можна практично на будь-якому рівні, у
будь-якій ланці соціальної організації) перебуває найбільш чутливий,
політичний показник шуканого явища. Врешті-решт дослідження
такої проблеми викликає необхідність зняття певного шару цієї діяль-
ності. Таким шаром для методологічного аналізу, на думку автора, є
діяльність системного характеру, тобто та, що стосується головних
проблем розвитку країни, його (розвитку) стратегічного курсу. Проте
складність і надзвичайна відповідальність відбору доглибної “емпі-
ричної” бази дослідження дещо змінює ці оцінки, якщо мати на увазі
методологію проблеми. Вона — набір ключових управлінських тез, які

мають бути засадовими стосовно будь-якого управлінського рішення, тим паче коли йдеться про його соціально-політичний зміст.

Отже, визначальним доглибним чинником успішної управлінської діяльності головних управлінських інституцій країни є соціально-політичний потенціал управління, хоча його об'єктивованість, а звідси й визначальна потужність зовні менш переконлива, ніж економічна. Але тут слід зауважити, що економічна потреба у кінцевому підсумку є визначальною, хоча у процесі самоорганізації суспільства соціально-політичні чинники можуть на певному етапі перетворитися на вирішальні, що особливо очевидно у сучасній Україні.

Міра наукової розробки проблеми. Представники різних галузей знання звертаються до досліджуваної проблеми переважно як до системи функціонування управлінських інституцій. Ця обставина підтверджується як кількістю, так і якістю наукової продукції.

Управлінській праці як продуктивному різновиду діяльності в останні роки присвячені дослідження Л.П.Бажуткіної, Г.А.Дмитренка, В.І.Жбанова, В.Є.Пилипенка, Т.В.Погорелової та інших¹.

У працях цієї групи здійснюються різного рівня та переконливості творчі кроки у подальшому дослідженні проблем управління матеріальним виробництвом, здебільшого промисловим. Аналіз здійснюється відповідно до нових підходів до управління виробництвом, які виробила реформація економічних механізмів виробничої діяльності. Причому досліджуються як концептуальні, так і вжиткові аспекти управління за нових умов ринкового господарювання, що формуються. Особливо цінним уявляється методологічний аналіз управлінських відносин у сфері матеріального виробництва, здійс-

---

¹ Бажуткіна Л.П. К вопросу об оценке управленческой деятельности // Управление и планирование промышленного производства в новых условиях хозяйствования. — Куйбышев, 1990. — С.111 — 115; Дмитренко Г.А., Якимчук В.В. Оценка управленческого и инженерного труда. — Киев, 1989; Жбанов В.И. Методологические принципы построения системы оценки эффективности труда работников управления // Проблемы эффективности использования трудовых и производственных ресурсов. — М., 1989. — С.38 — 43; Пилипенко В.Е. Организация. Труд. Эффективность. — Киев, 1991; Погорелова Т.В. Эффективность труда управленческого персонала и ее составляющие // Проблемы управления в условиях перехода к рыночной экономике: Материалы конференции. — М., 1992. — С.159 — 161.

нений Д.І.Даниленком, В.В.Легою, Е.А.Гансовою, В.І.Мишенком, М.К.Плакуновим та іншими¹. Це, по суті, концептуальний розгляд найскладніших управлінських проблем, з якими зіткнулася реформація, хоча й недостатньо забезпечений соціологічним матеріалом. Але теоретичні розвідки, пропоновані авторами, можуть значною мірою бути, так би мовити, аналогом для осмислення нових підходів до управління і в інших царинах суспільного життя, в тому числі і його соціально-політичних аспектів.

Загальною характеристикою зазначених видань є й те, що ці праці мають безпосередньо господарський характер, у них розглядається управлінська праця як різновид господарської діяльності з організації виробництва. Широке методологічне полотно подане лишень у кількох працях, причому авторів цікавлять все-таки економічна ефективність цієї праці, підвищення її продуктивності у царині матеріального виробництва. Уявлення про цю працю у царині економічній з точки зору її аналізу як різновиду соціальної діяльності не пропонується читачеві, що викликано зрозумілими причинами.

Проблемі ефективності управління та управлінської діяльності підвищену увагу приділяють в останнє десятиріччя правознавці та психологи².

Соціально-політичні аспекти управлінської праці дуже рідко супроводжувалися належним аналізом, хоча й є вельми цікаві публікації.

---

¹ Даниленко Д.И. Методологические проблемы управления. — М., 1983; Гансова Э.А. Социально-экономическое управление: Интегративный аспект социального познания. — Киев, 1988; Лєга В.В. Элементы анализа управления. — Харьков, 1990; Мишенко В.И. Обратные связи в управлении производством: Диалектика и системный анализ. — Ростов-на-Дону, 1987.

² Аверьянов В.Б. Организация аппарата государственного управления (структурно-функциональный аспект). — Киев, 1985. — 146 с.; Генюв Ф. Психология управления. — М., 1982; Журавлев А.Л. Социально-психологические проблемы управления // Прикладные проблемы социальной психологии. — М., 1983. — С.173 — 189; Рассолов М.М. Проблемы управления и информации в области права. — М., 1991; Сиренко В.Ф. Интересы — власть — управление. — Киев, 1991. — 152 с.; 182. Цветков В.В., Щербак А.И. Дисциплина и ответственность в аппарате государственного управления. — Киев, 1985. — 222 с..

До них можна зарахувати праці А.Н.Аверіна, Б.А.Гаєвського, М.М.Мокляка, Л.Н.Суворова, Г.Г.Філіппова та інших¹.

Звичайно, зазначені видання становлять для пропонованого дослідження головний інтерес. За всієї значимості кожної з цих праць для послідовного аналізу проблеми вони відрізняються за мірою свого стосунку до неї, перебувають ближче чи далі від головних аспектів. Але позаяк у цьому разі завдання полягає в тому, щоб установити потенціал наявного знання у цій групі літератури з досліджуваної проблеми, гадаю, що це радше органічна, ніж власне теоретична спорідненість, оскільки йдеться про управління як про соціально-системне явище.

Істотна відмінність полягає в тому, що у цьому дослідженні розглядаються політичні аспекти ефективності головних організаційних форм управління за умов сучасного високорозвиненого суспільства.

Осібнo слід виокремити групу досліджень, присвячених аналізу явища відчуження в управлінській діяльності загалом та бюрократизму зокрема. Це передусім праці А.В.Бузгаліна, І.І.Кального, А.М.Шахназарова, А.І.Колганова, Б.П.Курашвілі, В.Г.Макаренка, А.М.Міграняна, А.П.Отурцова, А.Г.Окусова, М.А.Чешкова та інших².

---

¹ Аверин А.Н., Суворов Л.Н. Социальное управление: Опыт философского анализа. — М., 1984; Гаевский Б.А. Управление и самоуправление: идеал и реальность. — Киев, 1990; Мокляк Н.Н. Социальные отношения: структура и формы правления. — Киев, 1986; Социальное познание и социальное управление / Отв. ред. В.И.Куценко. — Киев, 1979; Филиппов Г.Г. Социальная организация и политическая власть. — М., 1985.

² Бузгалин А.В., Колганов А.И. Анатомия бюрократизма. — М., 1988; Шахназаров А.М. Бюрократия (бюрократизм) как порождение специфического типа социальных связей // Известия АН Казахстана. — Алма-Ата, 1990. — № 6. — С.73 — 80; Курашвили Б.П. Борьба с бюрократизмом. — М., 1988; Курашвили Б.П. Перестройка и борьба с бюрократизмом // Проблемы совершенствования государственного управления. — М., 1987; Макаренко В.П. Вера, власть и бюрократия. Критика социологии М.Вебера. — Ростов-на-Дону, 1988; Мигранян А.М. Плебисцитарная теория демократии Макса Вебера и современный политический процесс // Вопросы философии. — 1989. — № 6; Окусов А.Г. Бюрократизм: пути преодоления // Философские науки. — 1988. — № 6. — С.69 — 75; Чешков М.А. Бюрократия современного мира: всеобщее, особенное, единичное // Вопросы экономики. — 1988. — № 5.

У зазначених публікаціях вельми докладно й теоретично цікаво репрезентовані першопричини бюрократичних викривлень у системі управління. Особливо багато уваги приділено конкретним проявам бюрократизму та пошукам реальних шляхів викорінення цього соціального зла як явища. Проте у більшості досліджень з цієї проблеми бюрократизм репрезентований як принципово не властиве демократичній системі управлінське явище. У пропонованому тексті автор аргументує багато в чому інші підходи до цього явища, незважаючи на те, що йдеться про його (бюрократизму) соціально-політичні аспекти, які особливо (принаймні зовні) улягають суб'єктивно-організаційному впливу. Автор розкриває витоки бюрократизму, в першу чергу у зв'язку з його соціально-політичною сутністю, яка полягає у відчуженні як історично неформацийному явищі.

Помітно зріс інтерес до проблем управління й за кордоном. Заслужують на увагу праці Вільяма Хейлі, Едварда Руана та Чарлі Вудруфа, котрі розглядають проблему вдосконалення управлінської праці; Е.Штаудта та І.Бема про дефіцит управлінських кадрів нових федеральних земель Німеччини; Р.Каннінгхем про канадський управлінський досвід; М.Гудріжа "Принципи управління у 1990-ті роки", котрий обґрунтовує підвищення ролі й значимості кожного виконавця у процесі виробництва, та інші¹.

Дисертації останніх років з досліджуваного питання нечисленні, але вельми докладні за мірою проникнення у проблему. У них знайшли відображення проблеми соціального управління як міждисциплінарного об'єкта, філософсько-соціологічні його аспекти, аналіз ролі та якості соціальної інформації в управлінні суспільством, кадрів управління соціального та індивідуального в управлінській діяльності то-

---

¹ Hailey W.A., Ruan E.J., Woodruff Ch.R. Tracking the personal values and goal commitment of production and quality control manager // International Journal of Operations and Production management; Штаудт Э., Бем И. Дефицит управленческих кадров — одна из центральных проблем новых федеральных земель Германии // Проблемы теории и практики управления. — 1992. — № 4. — С.34 — 39; Каннингхем Р. Проект "Лидер": канадские специалисты делятся управленческим опытом // Проблемы теории и практики управления. — 1992. — № 4. — С.118 — 122.

що¹. Проте соціально-політичні проблеми управління не стали об'єктом спеціального дослідження у дисертаційних працях, незважаючи на всю їх гостроту за сучасних умов розбудови незалежної української держави.

Це, проте, не означає, що управлінська діяльність політичних інституцій країни не досліджується. Навпаки, наукових досліджень управлінської політичної діяльності державних та громадських організацій настільки багато, що навіть перелік "за списком" найбільш фундаментальних з них практично неможливий. Але стосовно задуму здійсненого дослідження вони — частина тієї науково-практичної бази, на ґрунті якої тільки й стало можливим запропоноване дослідження.

Мета і завдання дослідження. Головною метою дослідження є аналіз управління як різновиду соціально-політичної діяльності. Проте й така чітко обмежена мета зумовлює необхідність її конкретизації, вираження як суми таких головних завдань, зреалізованих у процесі дослідження:

---

¹ **Абизов В.Е.** Политические решения: процесс подготовки и принятия: Автореф. дис. ...канд. полит. наук. — Киев, 1994; **Алиев Ш.С.** Методологические аспекты проблемы управления: Автореф. дис. ...д-ра филос. наук. — М., 1982; **Гараджа М.Н.** Социальное управление как проблема философско-социологического исследования: Автореф. дис. ...канд. филос. наук. — М., 1987; **Гоменюк П.Н.** Общественные отношения и социальное управление, их взаимодействие (общесоциологический анализ): Автореф. дис. ...канд. филос. наук. — Киев, 1988; **Диев В.С.** Принятие решений в условиях неопределенности: методологические аспекты: Автореф. дис. ...канд. филос. наук. — М., 1991; **Дмитриева М.С.** Социальное управление в социалистическом обществе. Междисциплинарное комплексное исследование: Автореф. дис. ...д-ра филос. наук. — М., 1989; **Кулиженко А.В.** Управление и организация: социально-философский анализ: Автореф. дис. ...канд. филос. наук. — М., 1990; **Сетов А.А.** Философско-методологический анализ психологии управления производственными процессами: Автореф. дис. ...д-ра филос. наук. — Киев, 1987; **Тимошенко Е.Е.** Объективное и субъективное в социальном управлении: Автореф. дис. ...канд. филос. наук. — М., 1991; **Хеди Ф.** Методологические проблемы теории принятия решений: Автореф. дис. ...канд. филос. наук. — М., 1990; **Южаков В.Н.** Философско-методологические основания управления развитием как целостным процессом: Автореф. дис. ...д-ра филос. наук. — М., 1989; **Яцкевич С.А.** Роль научных знаний в управлении социальными процессами: Автореф. дис. ...д-ра филос. наук. — Минск, 1990.

— репрезентувати політичну діяльність як форму управління;
— проаналізувати доглибні соціально-політичні чинники ефективності головних організаційних форм управлінської діяльності, співвідношення управлінських інституцій в їх груповій (колективній) та індивідуальній формах;

— розкрити ієрархічний механізм впливу соціально-політичних управлінських рішень на оптимальне функціонування політичної системи;

— дослідити соціально-політичні чинники відчуження у системі “суб’єкт — об’єкт управління”, його об’єктивні та суб’єктивні засади, політичні можливості та засоби його пом’якшення, еволюцію відчуження як головного, “докорінного” чинника всіх управлінських викривлень.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Для досягнення поставленої мети і розв’язання дослідницьких завдань автор виходив з широкого спектра різних політичних і загальнонаукових методологічних підходів, які склалися у сучасній політологічній літературі.

У процесі дослідження автор спирався на філософсько-політологічні ідеї в російській, українській та зарубіжній суспільній думці. Пильна увага була спрямована на аналіз сучасної літератури, в якій розвинені концептуальні аспекти розуміння сутності та взаємозв’язку соціально-політичної та управлінської діяльності як суспільно-політичних явищ.

У дисертації використані також наукові видання останніх років, які містять аналіз найзагальніших тез щодо співвідношення сучасного світового політичного та управлінського процесу. Широко використані матеріали сесій народних депутатів України, виступи і праці державних діячів нашої країни та значного кола представників різних політичних партій України.

Наукова новизна дослідження. На підставі теоретичного аналізу створена цілісна концепція сучасного соціально-політичного управління у взаємозв’язку із суспільними умовами, що розкривають специфіку механізму, форми, ієрархію та праксеологічну ефективність управлінської діяльності загальнолюдського та регіонального характеру стосовно нинішнього етапу політичного розвитку.

Запропонована концепція відкриває нові перспективи для поглибленого аналізу специфіки розвитку сучасних соціально-політичних процесів та відносин з позицій новітніх методологічних та

праксеологічних підходів, принципів, методів, завдань та рішень.

Для розкриття шляхів застосування цієї концепції до аналізу сучасної проблематики розвитку світового та вітчизняного соціально-політичного процесу сформульовані такі нові теоретичні результати:

— на підставі здійсненого систематичного дослідження доведено, що сучасний світовий соціально-політичний процес — це сукупність потреб та інтересів, відносин, форм діяльності всіх соціальних суб'єктів стосовно гармонізації їх політичних взаємозв'язків за здійснення докорінних демократичних перетворень в інтересах широких народних мас, за гуманізм і соціально-політичну справедливість, за розвиток правової держави та громадянського суспільства;

— доведено, що існує органічний взаємозв'язок між соціально-політичною та управлінською діяльністю. Соціально-політична діяльність завжди здійснюється за допомоги управлінських принципів, засад та механізмів. У свою чергу, управлінська діяльність конкретизує свою специфіку внаслідок узагальнених принципів та механізмів соціально-політичної діяльності. Отже, соціально-політична та управлінська діяльності взаємозбагачуються різними теоретичними та практичними іпостасями (предметністю, принципами, механізмами та методами). Соціально-політична діяльність використовує різноманітні принципи, механізми та методи управління, а управлінська діяльність застосовується до функціонування та розвитку всіх царин суспільного життя;

— обґрунтовано, що соціально-політична ефективність управління нині є в Україні найвідповідальнішим різновидом суспільної діяльності, незважаючи на зовні активнішу “поведінку” економічних чинників. Але вони, саме з огляду на специфічність стану постсоціалістичної України, є похідними, наслідком рівня соціально-політичної самоорганізації українського суспільства, його об'єктивного прагнення до способу життя сучасних розвинених країн світу;

— показано, що сучасні соціально-політичні процеси органічно пов'язані з усіма соціальними процесами, а не лише з проблемами соціально-політичного устрою тих чи тих держав. Держави як адміністративні та примусові організації не завжди здійснюють автономію щодо економічних, соціальних та духовних структур. Державні інституції, як і раніше, намагаються зазначені структури підпорядкувати своєму впливу з метою збереження позиції свого власного владного панування;

— встановлено, що сучасний світовий соціально-політичний процес нерозривно пов'язаний не лише з потребами та інтересами окремих держав, але і з цінностями цілісного міжнародного співтовариства. Сучасні соціально-політичні процеси впливають переважно з внутрішньополітичних конфліктів та економічних протиріч, але вони не можуть бути всебічно пояснені без урахування розвитку світового історичного процесу та міжнародних структур, у тому числі й політичних;

— виявлено, що соціально-політична ефективність управління ґрунтовно закладена у наявності в суспільстві адекватних (щодо потенціалу розвитку) організаційно-правових механізмів самодіяльності певних соціальних суб'єктів, що забезпечують реалізацію їхніх власних внутрішніх і зовнішніх можливостей відповідно до обґрунтованої мети та ситуації, що реально склалася. Управлінський розрахунок цієї адекватності — головне завдання політиків усіх рангів, а його подальша реалізація є гарантом організаційно розрахованої ефективності політичної діяльності;

— доведено, що рівень соціально-політичної ефективності управлінської діяльності визначається також установленням характеру відчуження в управлінні, підходу до нього як об'єктивного явища, яке не пов'язане із сутністю способу виробництва й навіть політичними відносинами в суспільстві. Це природний наслідок суспільного поділу праці, різновид діяльності, що фокусує інтереси суб'єкта й постійно перебуває у суперечливому становищі стосовно нього, що зумовлюється рівнем розвитку суб'єкта й переважно ілюзорним баченням ним власних можливостей щодо управління;

— обґрунтовано, що соціально-політична ефективність управління як організаційне явище є певним товаром, що має свою собівартість і вартість. Цим товаром торгують управлінські інституції та посадові особи, урізноманітнюючи їх залежно від потреб суб'єкта й значною мірою від власних потреб. Це зумовлює, в свою чергу, формальну управлінську організацію, її ієрархічність. Визнання суспільством товарності управлінського продукту підвищує його ефективність;

— у теоретичній формі робиться прогностичний висновок, що соціально-політична ефективність управління безпосередньо залежить від рівня розвитку соціальної організації суспільства, її економічних, духовних і політичних засад. Вільна ринкова організація, вільна духовна організація і вільна демократична організація визна-

чають систему гарантів високопродуктивної управлінської діяльності, яка, в свою чергу, надає їм необхідний управлінський простір для самоорганізації;

— доведена теза про неможливість повної невідповідності рівня розвитку управлінського корпусу країни рівневі розвитку суспільства як системного утворення, оскільки певний рівень волі в усіх царинах суспільної життєдіяльності є у будь-якому суспільстві. Тому слід у практично-політичному плані переглянути самі критерії визначення управлінської компетентності, якими користується повсякденна (управлінськи непрофесійна) свідомість. Остання надає управлінській діяльності не властиві їй якості, особливо за умов спаду соціальної активності населення або низького рівня соціальної організації суспільства;

— доведено, що соціально-політична ефективність управління ґрунтується нині на історичній обмеженості демократизму, яка формувалася впродовж сторіч залежності України й тому має месіанську функцію суб'єктивної досконалої самоорганізації при слабких об'єктивних джерелах розвитку. Це породжує необхідність постійного пошуку практичного й теоретичного досвіду у світовому демократизмі, не кажучи вже про необхідність пошуку власного управлінського генія, створення таких механізмів демократичної організації управління, які б у вкрай обмежений час забезпечили максимально можливий соціально-політичний, економічний і духовний ефект.

Виходячи із загальноструктурної новизни дисертаційного дослідження, вводяться у науково-практичний обіг:

— поняття соціально-політичної ефективності управління як створення адекватних (щодо потенціалу розвитку) організаційно-політичних (правових) механізмів самодіяльності суб'єкта, які забезпечують реалізацію ним власних внутрішніх і зовнішніх можливостей згідно з поставленою метою або поставленою ситуацією;

— результати дослідження відчуження в управлінні, яке подане як об'єктивне явище, не пов'язане із сутністю способу виробництва, політичними відносинами у суспільстві. Воно класифікується як природний наслідок суспільного поділу праці, як різновид діяльності, який фокусує інтереси суб'єкта й тому постійно знаходиться у суперечливому стосовно нього становищі, яке впливає з рівня розвитку суб'єкта та ілюзорного бачення ним можливостей об'єкта управління;

— наукова кваліфікація соціально-політичної ефективності управління як певної самоцінності, якою управлінські інституції та посадові

особи торгують як товаром, урізноманітнюючи цю торгівлю лише за формальною організацією, але аж ніяк не за сутністю;

— сутність проблеми соціально-політичної ефективності управління аналізується в прямому й безпосередньому зв'язку із засадами соціальної організації суспільства, його політичними, економічними й духовними підвалинами;

— поняття і система аргументів адекватності рівня розвитку суспільства та його управлінського корпусу. Стверджується теза про неможливість повної невідповідності рівня розвитку управлінського корпусу та рівня розвитку суспільства як системного явища, що у практично-політичному плані зумовлює необхідність перегляду критеріїв управлінської компетентності, які використовуються повсякденною (управлінськи непрофесійною) свідомістю;

— методологічна теза й система доказів про самоврядну об'єктивну обмеженість сучасного демократизму, одним з найпереконливіших прикладів якої є управлінське відчуження об'єкта управління від його суб'єкта як масове явище;

— низка теоретико-практичних рекомендацій, реалізація яких сприятиме підвищенню соціально-політичної ефективності управління, причому стосовно не лишень українського суспільства загалом, а й окремих царин його життєдіяльності (економіки, політики, культури).

Практичне значення дослідження полягає:

— у можливості використати в управлінській діяльності запропоноване автором бачення методологічного потенціалу світової управлінської думки, його (автора) методики аналізу соціально-політичних аспектів цього потенціалу;

— у науковому забезпеченні політичної діяльності як форми управління, яка нині особливо потребує вірогідних теоретико-політичних розробок, які дали б змогу створювати ґрунтовні гарантії постійного підвищення ефективності цієї діяльності, її конструктивного впливу на суспільне життя;

— у розставленні науково й політично необхідних наголосів у визначенні реальної ролі в управлінні суспільством головних його форм, залежності практичної ефективності їхньої діяльності від того чи того рівня демократичного розвитку суспільства, їх органічного зв'язку з об'єктом управління;

— у службовій ролі результатів управлінських рішень головних рівнів у системі функціонування й розвитку демократичного суспільст-

ва, у здатності цього аналізу запліднювати практику управління у межах його оптимальної організації;

— у наданні політичним інституціям необхідних наукових рекомендацій щодо боротьби із суб'єктивістськими чинниками відчуження суб'єктів управління;

— у розробці головних напрямків розвитку управління як різновиду соціально-політичної діяльності, що дає змогу більш-менш точно розраховувати її “кількість” та “якість” у процесі організації суспільного життя.

Апробація дисертації. Головні тези й результати дослідження були викладені автором на науковій конференції “Філософія, людина, суспільство” (Кишинів, 1991), республіканській науковій конференції “Сучасний етап політичних реформ в Україні” (Одеса, 1991), республіканській науково-методичній конференції “Методологія і методика оновлення філософської освіти у вищій школі” (Київ, 1991), загальноукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми соціальної політики і шляхи їх розв'язання” (Одеса, 1993), міжнародній науково-практичній конференції “Природна феноменологія і динамізм конфліктів у суспільстві” (Чернівці, 1993), міжнародному науково-методичному симпозіумі “Історико-культурний спадок людства і суспільний прогрес” (Москва, 1992).

Головні висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на кафедрі політології і соціології Харківського державного педагогічного університету.

За своєю структурою дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків та списку головної використаної літератури. Обсяг дисертації становить 333 друкарські сторінки. Список літератури налічує 212 назв.

ГОЛОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, схарактеризовано стан її наукової розробки, сформульовано мету та завдання дослідження, а також головні положення, що виносяться на захист, визначено наукову новизну та практичну значимість роботи.

У першому розділі “Теоретико-методологічний аналіз політичної діяльності та управління” підкреслюється, що соціально-політичні проблеми управління можуть бути подані науково вірогідно лише за умови, що управлінська діяльність досліджуватиметься як системне формування, як структура діяльності, що має свої об’єктивні засади, ті підвалини, які дають їй змогу відображати доглибні інтереси суспільства як взаємопов’язаної соціальної спільноти.

Звідси системні характеристики управлінської діяльності, яка є тим ефективнішою, чим ширші простори відкриває для прояву потенціалу об’єкта управління в соціально-політичній площині, якраз і є її найефективнішим різновидом. Чим більшою мірою людина підпорядковує виробництво управлінському впливу, тим більше в сучасному суспільстві зростає роль соціально-політичного управління.

Як відомо, політична діяльність — це особлива, специфічна сфера суспільної життєдіяльності, яку звичайно тлумачать як активну участь особи у функціонуванні політичної системи суспільства, у прийнятті управлінських рішень.

Політична діяльність як соціальний феномен, хоч би в якій формі вона виражалася, завжди пов’язана з існуючим типом суспільних відносин, сприяючи його зміцненню й підтримці або зруйнуванню й заміні. Як втілювач політики вона пов’язана з політичним управлінням, з організаційними можливостями суспільства. Й справді, застосування до політичної діяльності головних науково-управлінських істин свідчить, що сьогодні її цариною є політична організація об’єкта відповідно до певних суспільних інтересів. Це переконує в управлінському змісті цієї діяльності, оскільки організація — головна функція управління.

Політична діяльність як управлінський феномен за умов сучасного суспільства повинна враховувати насамперед рівень народних, групових, індивідуальних інтересів в організації життєдіяльності суспільства, що є головним показником її ефективності й навіть необхідності.

Зв’язок політичної діяльності з управлінням знаходить своє вираження також у тому, що головними суб’єктами управління суспільством є політичні установи, передусім інституції політичної системи. Тому поліпшення управління — важлива складова всієї політичної діяльності, оскільки різні види політики водночас є й різними видами управління.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

У науковій літературі політична діяльність як управління звичайно пов'язується з соціальним управлінням, тобто з управлінням суспільством як певним об'єктом, як системним формуванням. Понад те, воно зводиться до нього, оскільки саме політична діяльність має справу переважно із соціальними об'єктами, які вийшли на політичний рівень або організаційно є такими.

У зв'язку з підходом до політичної діяльності як до управлінського явища виникає потреба встановити співвідношення політичної діяльності та політичного управління. Характеристика цього співвідношення не знайшла б розуміння, а тим паче схвалення, якби зіставлення здійснювалося на підставі усталених, нехай навіть і наукових поглядів. Проте йдеться про глибше та важливіше для практики явище. Якщо політична діяльність як форма управління демонструє співвідношення цілого — політичної діяльності та його частини — управління, то співвідношення політичної діяльності та політичного управління з точки зору науки бачиться як щось надумане, натомість насправді це питання особливої політичної значимості. У цьому разі це співвідношення змінює свій порядок: політична діяльність стає частиною політичного управління, оскільки саме в політичній площині немає нічого важливішого, ніж політична самоорганізація суспільства. Організація ж є функцією управління, не кажучи вже про те, що в демократичному суспільстві самоврядування — головний потенціал його розвитку, а політична діяльність лише реалізує цей потенціал. Тому не слід плутати політичні відносини як родові стосовно управління з політичною діяльністю як суб'єктивно організованою системою діяльності, нехай навіть найважливішою в організаційному розумінні.

Звичайно, практика пропонує численні приклади самоорганізації соціальної системи не лише через управління, а й через інші, зокрема економічні важелі. Проте в них, як правило, закладений певний об'єктивний заряд, який ми не створюємо, а одержуємо у вигляді певних економічних форм, здебільшого доцільно вкорінюючися в них за допомоги відповідних економічних механізмів. Водночас управлінська діяльність і у своєму політичному різновиді має справу переважно з людським організаційним розумом, який часто-густо створює такі управлінські механізми, які перебирають на себе головну продуктивну працю. У зв'язку з цим варто назвати технологічну революцію в сучасному світі, роботизацію багатьох виробничих процесів,

щоб усвідомити управлінські можливості людини, не кажучи вже про політичне управління, під визначальний вплив якого людство намагається підвести світове співтовариство, тим самим забезпечуючи його розумне існування.

Звідси необхідна політична діяльність не просто як форма управління, а як його найпотужніший організаційний потенціал, необхідне не лише управління як форма політичної діяльності, а органічне переплетення управління та політики, політика як управління та управління як найбільша політика. Вважати, що у цьому існують малі та великі об'єкти, малі та великі управлінські величини, не доводиться хоча б тому, що там, де має місце політика, потрібні насамперед найвища управлінська мудрість, така кількість і якість політичної діяльності, яка забезпечує функціонування й розвиток об'єкта відповідно до його справжнього потенціалу.

Політична діяльність за таких умов повинна розглядатися як політичний процес, який подібно до управління має не лише свої державні засади, а й свою державну організацію, причому організацію як систему діяльності, що називається політичним процесом.

Політична діяльність як управлінське явище має властиві їй структуру, стиль, методи, типи тощо. Визначення їхнього управлінського проблемного змісту — одне із завдань наукового пошуку в цій формі соціального управління.

Слід зазначити, що методологічне забезпечення аналізу в цьому аспекті має велике значення, оскільки йдеться про точне визначення об'єкта вивчення, а отже, й логіки викладу. Справа в тому, що структурне становище політичної діяльності за такого підходу має підпорядковане щодо управління значення. Це передбачає використання під час аналізу тієї методики, яка формується під впливом головного об'єкта дослідження, у цьому разі управління, його вимог. Тому структурні елементи політичної діяльності в управлінському аналізі розміщені по-іншому, "перемішані" як управлінські явища, тобто їхня організаційна побудова має свою, управлінську логіку й, природно, властиві їй проблеми.

Політична діяльність як форма управління забезпечується певною організаційною структурою, головним джерелом "живлення" якої є соціальні інтереси, міра їх захищеності й задоволеності. Головною формою політичної діяльності як організаційного феномена стає законодавча діяльність, забезпечена системою правової держави. У

зв'язку з цим наші рішення щодо створення правової української держави постають як акція політичної діяльності, спрямована на оптимізацію управління суспільством, створення правових гарантій самоврядування народу, його політичної діяльності.

Управлінська система включає законодавчу діяльність своїх вищих органів у структуру головної політичної діяльності, наділяючи її функціями також інші ланки управлінської ієрархії. При цьому вона виходить з того, що законність є засадовим принципом і методом забезпечення порядку й справедливості в суспільстві як волевиявлення народу, забезпеченого всією могутністю держави.

Таким чином, політична діяльність як управлінське явище зумовлюється потребами не лише об'єкта, який самоорганізується за допомоги політики, а й самої організації як об'єктивного явища. Звідси й виникає певна самодостатність і політики, і управління, і політичної діяльності як форми управління.

Системній самоорганізації будь-якого політичного об'єкта притаманна автономність, яка в управлінні часто-густо асоціюється з незалежністю, а іноді, особливо у суб'єктивній площині, із зневажливістю до джерела, що її породило. Буденна свідомість, як правило, вбачає у цьому істотний момент політичної відчуженості, який зумовлюється владним змістом управління як функції політики, політичної діяльності.

Тому завдання, що постійно відтворюється будь-якою політичною управлінською системою й політичною діяльністю як організаційним феноменом, полягає у систематичному реформуванні механізмів організації політичної діяльності, її управлінських функцій, приведенні їх у відповідність до нового рівня розвитку об'єкта управління, до нових умов його системного функціонування. Політична діяльність тут саме як організаційний феномен, як форма управління відіграє визначальну роль, особливо на етапах побудови нових форм суспільних відносин, зокрема таких, що утверджуються в сучасній Україні.

У кінцевому підсумку саме у цьому закладений гарант максимально можливого використання політики, політичної діяльності як управління для постійного одержання запрограмованої ефективності цієї діяльності як організаційного феномена.

У другому розділі "Політичні аспекти ефективності головних організаційних форм управління" здійснюється аналіз стану політичного управління суспільством, різноманітності його форм, які можна звес-

ти до двох головних: індивідуальної (персональної) та групової (колегіальної, колективної).

Існування цих форм — це об'єктивна властивість будь-якої політичної системи, хоча безпосередньо відчутний ефект управлінської діяльності видається різним уже через їхню різну кількісну характеристику, але це є простим переміщенням наголосів діяльності на підставі домінування у суспільстві конкретних інтересів, що, проте, не відкидає системних властивостей такої самоорганізації. Звідси робиться висновок також про супідрядність елементів цієї системи. З погляду доглибного змісту політичної самоорганізації суспільства інше бачення неможливе. Проте у реальному функціюванні взаємовідносин між зазначеними елементами виникають такі зв'язки й механізми, які щонайменше зумовлюють необхідність постійної демократизації управління, особливо його індивідуальної (краще — персональної) форми¹.

Звідси виникає політичне питання про співвідношення в управлінні персональних управляючих та управлінських груп. Нині в Україні це питання є одним з найважливіших для правильного уявлення про суб'єктно-об'єктні механізми управління.

Насамперед необхідна його методологічна характеристика, що за умов розбудови демократичної правової держави передбачає також осмислення перших кроків утвердження справжньої демократії. Складність і різноманітність світового досвіду демократичного будівництва посилюють необхідність саме методологічного осмислення зазначеного співвідношення, й не лишень його, а й аналізу кожного з елементів такої самоорганізації.

Значимість їхніх форм для подальшого розвитку нашого суспільства полягає в тому, що й сьогодні будь-яке суспільство будується власне на співвідношенні управляючих та керованих груп, як це й було взагалі в історії розвитку цивілізації.

У зв'язку з цим слід зазначити, що у колишніх соціалістичних країнах тривалий час вважалося, що соціалізм ліквідує політичну

---

¹ Тут і надалі у тексті для зручності сприймання термін “індивідуальний (персональний) управляючий” вживається у скороченому вигляді — “управляючий”, а стосовно групової (колективної, колеґіальної) форми — “управлінська група”.

діяльність як професійну, оскільки у цьому суспільстві у політичному житті беруть участь народні маси, які політичною активністю нібито переборюють свою ізольованість від держави. Політичних діячів іменували “слугами народу” не лише у політичному, але й у професійному розумінні, хоча в останньому вони такими не були. Це було прямим заграванням з народом, який бачив радше недоступність політичних салонів для себе, ніж власне службову діяльність, причому як у верхніх ешелонах влади, так і на місцях. Це породжувало особливий тип відчуження народу від політики й політичної діяльності і призвело до величезних деформацій у політичній свідомості народу.

Створивши систему політичних міфів про сутність соціалістичного демократизму, про безпосередню й представницьку демократію, про політичну діяльність “на громадських засадах”, в якій головною нібито є участь народних обранців у законодавчій діяльності, радянська політична система таким чином не зважала на те, що вирішальна політична діяльність у державі була зосереджена в руках партійного й державного апарату, що народні обранці збиралися на свої зібрання переважно для надання законності вольовим рішенням політичних діячів різного рівня. Ця обставина, як відомо, породила розпад соціалізму як явища не лише в економічному, а й у політичному відношенні, причому тривало це з невеликими перервами на демократичне поживлення політичного життя впродовж семи десятиріч. Звідси зрозуміло, яку величезну реконструкцію необхідно здійснити у політичних відносинах у системах управління колишніх соціалістичних країн, щоб політична діяльність стала одним з надійних потенціалів розвитку суспільства.

Методологія соціально-політичної ефективності управлінської діяльності вищих органів державного управління може бути зведена до таких головних положень, що теоретично її гарантують.

Вищі органи державного управління можуть функціонувати лишень як особисто відповідальні на ґрунті принципової єдності суспільства. Єдиновладдя є також організаційним показником системних потреб суспільства. Двовладдя як управлінське явище втілює плюралізм власності, локальної соціальної організації, суверенітету особистості. Вони в кінцевому підсумку й “живлять” єдиновладдя вищих державних органів — як законодавчих, так і виконавчих. До того ж існують ще й такі організаційні джерела управлінської ефективності,

як референдуми, президентське правління, які також мають правовий зміст і реально законодавчо впливають на об'єкт управління. Юридичним забезпеченням такого впливу є так звані підзаконні акти, не кажучи вже про прямий імперативний статус управлінських актів виконавчої влади.

Таким чином, наявність імперативного потенціалу в державному управлінні є обов'язковою умовою його соціально-політичної ефективності. Відмінність інтересів об'єктів, які він репрезентує, є глибшою підвалиною цієї імперативності. Організаційний аспект тут має місце як можновладне право держави на реалізацію певних делегованих народом функцій. Депутатська недоторканність, зокрема, також зумовлена цією обставиною, реальним протиріччям загального та приватного інтересів.

Можновладним правом державне управління користується стосовно головних сфер життя суспільства, що й робить саме цю організаційну форму управління головною, такою, що визначає сутність управління суспільством узагалі. Досить сказати, що у межах управлінського впливу держави, її законодавчого органу, її Конституції перебувають такі об'єкти управління, як громадянство, права і свободи громадян, права національних меншин, статус мов, бюджет, підвалини фінансової політики, екологічна політика, використання природних ресурсів, підвалини соціальної політики, засади формування й діяльності громадських об'єднань і засобів масової інформації, судочинства, територіального устрою, зовнішня політика тощо. Крім того, функціонально на державне управління покладено обов'язок розробляти й приймати як обов'язкові правові норми кодексів та інших кодифікованих актів у всіх галузях законодавства, що робить його практично необмеженою формою суспільного делегованого самоврядування. Єдиною обставиною, що її обмежує, є право двох "довірителів" — народу та Президента країни — розпускати верховний законодавчий орган. Стосовно першого, тобто народу, це цілком природно ("народ обрав, народ забрав"). Президентське ж право є алогічним, оскільки виконавчість його статусу, нехай навіть за народним волевиявленням, не може бути вищою, ніж законодавчість верховного органу, а право розпуску ставить його статус не лише в делеговане становище, а й на вищий порівняно з парламентом щабель делегування. Саме у цьому закладений один з парадоксальних принципів демократичного управління суспільством, що істотно знижує

його соціально-політичну ефективність, створює постійне джерело протиріч між індивідуальною та груповою формами державного управління. Більш логічною, або просто логічною, є групова форма місцевого самоврядування, яка розширює, конкретизує функції загальнодержавного вищого органу законодавчої влади, оскільки жодна з правових норм такого рівня не може бути достатньою, а отже й ефективною стосовно всіх рівнів і сфер соціальної організації. Її розукрупнення й конкретизація відповідно до потреб об'єкта — принцип наукового управління суспільством, його соціально-політичної ефективності.

Тому всі форми й норми державної організації й діяльності мають управлінський зміст, хоча й відрізняються між собою за мірою безпосереднього або опосередкованого впливу, а звідси й соціально-політичної ефективності на підставі індивідуальної або групової управлінської самоорганізації.

Аналіз індивідуальної та групової форм управління повинен включати не лише її головні елементи, а й набір якостей останніх.

Для оптимального функціонування політичної системи вкрай важливо персональну управлінську діяльність органічно узгоджувати з певними формами колегіальності, причому саме політичної або виробничої. Управління, якщо його доведено до культового стану, являє собою передусім ігнорування колегіальності, але не тієї, що звичайно асоціюється з участю об'єкта управління у прийнятті рішень. Це, як свідчить історія радянського управління, не є надійною гарантією проти зловживань службовим становищем. Більш надійним є управління на колегіальних засадах подібно до корпорації. Йдеться про колегіальність не міністерську, де головою колегії є міністр, а виборну, постійну діючу. Такою повинна бути Верховна Рада України. Персональній відповідальності треба надати функціонального змісту при політичному підході до оцінки діяльності управляючих усіх рівнів і в усіх інституціях політичної системи. Щоб уникнути безмежної колегіальності, а звідси й безвідповідальності, чітке визначення часу підготовки й засобів реалізації рішень має бути предметом постійної виробничої турботи колегіального органу. В такому механізмі співвідношення практично усувається проблема зловживань службовим становищем та його крайнього прояву — культу керівника — як управлінського зловживання.

Не менш важливою обставиною, яка забезпечує демократизм

управління, є плюралістичне й гласне середовище, в якому здійснюється його діяльність. Плюралізм і гласність у персональному управлінні — це не просто створення організаційних механізмів, яким притаманні ці якості, а підґрунтя прийняття й реалізації персональних рішень, причому чим важливіших, тим плюралістичніших і гласно забезпечених.

Ця обставина значною мірою зумовлює політичну зрілість, реалізм і радикалізм персонального управління, є гарантом його безпомилковості, у будь-якому разі спричиненої обмеженістю персонального досвіду та персональними можливостями (інтелектуальними, професійними, моральними) управляючого.

У третьому розділі “Ієрархія соціально-політичних рішень як чинник їхньої управлінської ефективності” зазначається, що головною формою існування управлінської системи, особливо її демократичного варіанта, є ієрархія соціально-політичних рішень, ті необхідні й достатні їхні якість і кількість, які забезпечують відповідний потенціалу об’єкта управління організаційний простір для його функціонування. Сьогодні саме якість і кількість соціально-політичних рішень забезпечують самоорганізаційну можливість стабілізації світу, того управління, яке лише в демократичному варіанті здатне гарантувати цю стабілізацію й за умов якого реалізується найвища мета сучасної реформації внутрішньодержавних і міжнародних відносин — їх гуманізація.

При цьому слід виходити з того, що суспільний розвиток має величезну здатність до дедалі вищого рівня самоорганізації, причому ця здатність властива як суб’єктивним, так і об’єктивним чинникам. Взаємозалежність їх є настільки органічною, що вона в змозі послабити або звести нанівець потенціал динамізму кожної з груп чинників, перетворити одну з них або обидві одразу на малорухоме явище, яке набирає потенціалу саморозвитку лишень як нагромадження кількості, надзвичайно розтягнутої у часі стосовно нової якості.

У подібному стані може виявитися й такий рівень самоорганізації суспільства, як демократичне управління. Як відомо, радянські часи у нашій країні характеризувалися саме таким станом. Адміністративно-командне управління видавалося за форму демократії, хоча воно було одним з чинників тоталітарного режиму. З погляду самоврядування воно “по-радянському” деформувалося через відсутність демократичного механізму взаємодії системи (ієрархії) соціально-політичних рішень, які постійно живлять цю взаємодію, й рішень, в

яких управління як безпосереднє народне волевиявлення знаходило б для себе необхідний організаційний простір.

Це було об'єктивним наслідком так званого демократичного централізму в управлінні. Справа в тому, що демократичне управління у політичному вжитку звичайно кваліфікується як принцип організаційної побудови державної організації. Демократичне управління як рівень соціальної організації суспільства в науці не розглядалося, що й зумовило неповноту аналізу ролі соціально-політичних рішень у впорядкуванні необхідної ефективності взаємодії його головних боків. Оскільки демократизм — це насамперед управлінське явище і його функціональні засади мають значний управлінський заряд, остільки з погляду соціальної значимості головна ознака соціального управління — управлінське рішення — зумовлює ефективність його функціонування.

Для нормальної дії демократичного управління на соціальну систему необхідна взаємопроникна циркуляція управлінських рішень. Характер і зміст цих рішень істотно відрізняються, оскільки йдеться про організаційно різні управлінські структури: вертикальну, горизонтальну мережі установ політичної системи країни та демократизм участі управління в управлінській діяльності. Їхня специфіка й є специфікою управлінських рішень, хоча підстава цих рішень на адресу суспільства — загальнонародний інтерес — спільна. Тому уявляється найбільш плідним аналіз ролі управлінських рішень в організації високоефективної взаємодії організаційних сутностей, які відображають єдиний процес самоврядного функціонування соціальної системи.

Слід почати з того, що в науці та практиці управління склалася досить усталена думка про управлінське рішення як про прерогативу насамперед управлінських інституцій (органів, установ). Ї це природно, бо власне управлінська діяльність незалежно від того, яка саме інституція, орган, установа її здійснює, відображає потребу суспільства у вичленуванні головних його інтересів, осмисленні та гармонізації їх. Чим істотніший цей інтерес, чим вищий рівень його всезагальності, тим більшою є його соціально-політична значимість. Причому кількість людей, інтерес яких відображається таким рішенням, не має принципового значення, оскільки йдеться про “законну” управлінську інституцію, орган, установу. Вже сама наявність її свідчить про демократичний характер рішення, про поєднання інтересів

і волі, які закладені у ньому. З цього погляду ієрархія соціально-політичних рішень, демократичних за рівнем розвитку, — це об'єктивне становище управління, що відображає демократичну суть інтересів, які воно репрезентує. Вододіл між ними починається тоді, коли порушується принцип зворотного зв'язку в їхніх взаємовідносинах, коли демократично узагальнений інтерес є зовнішньою підставою для прийняття рішення, відображає формалізоване ставлення управлінської інституції, органу, установи, їхнє паразитування на необхідності управлінського розв'язання питання, на номінальній, проте не реальній взаємозалежності двох головних боків організації управління. У такому вигляді демократичне управління перетворюється на свою протилежність, яка використовує загальний інтерес для створення необхідної для нього соціальної (передусім матеріальної) бази.

У практиці управління склалася соціально-політична ієрархія демократичних управлінських рішень, побудована за принципом кількості та якості інтересів і потреб тих чи тих управлінських об'єктів. Найвищим рішенням є така соціально-політична засада, що вбирає в себе різноманітність інтересів усього суспільства на всіх рівнях соціальної організації, що є універсальною за своєю суттю. Рівні соціальної організації свідчать лише про специфічність територіального або галузевого інтересу та необхідність приймати рішення з урахуванням його локальності. Це означає, що чим вищим, “центральнішим” в управлінському розумінні є рішення, тим більшою є необхідність прийняття ієрархічно інших рішень, які організаційно реалізують його. Тому точний відбір об'єктів і проблем, на які спрямоване управлінське рішення, не лише виключає дублювання, а й значно підвищує його ефективність.

Незалежно від ієрархічного місця рішення та об'єкта, на який воно спрямоване, управлінськи будь-яке рішення повинне мати мету й засоби реалізації. Теоретично, як відомо, доцільність, цілеспрямованість — це властивість усіх соціальних систем. Завдання соціально-політичного рішення полягає в тому, щоб не лише окреслити мету, а й зорганізувати її реалізацію, оскільки мета — це ідеальний образ очікуваного результату. Тому для її реалізації необхідна така ієрархічність соціально-політичних рішень, за якої кожна з нижчих ланок була б розукрупненим варіантом вищої. Цей ідеал найефективнішої побудови рішення потребує особливих організаційних зусиль, здійснити які ці ланки часто-густо бувають не в змозі. Проте безперечно, що

чим вищим є ієрархічне місце того чи того рішення, тим відповідальнішим є його потенціал. Для того, щоб така відповідальність була соціально справедливою стосовно “автора” рішення, у ньому мають бути враховані реальні можливості управління соціальними перетвореннями, закладеними в об’єктивному потенціалі суспільства. Неприпустимо прискорювати те, для чого ще не визріли історичні умови.

Управлінське рішення, як правило, забезпечується низкою заходів, необхідних для його реалізації. З погляду соціально-політичного важливо забезпечувати правильне співвідношення мети та засобів. Останні обов’язково мають бути адекватними меті на мінімально витратних засадах. Слід свідомо вибирати засоби, прийоми й методи, здатні за найменших витрат сил забезпечити найбільші й найтривкіші результати.

Виходячи з об’єктивної необхідності мати в управлінському рішенні мету й засоби реалізації, нашу соціально-політичну практику саме у площині взаємодії демократизму та управління слід розглядати як механізм цієї взаємодії, відповідності мети та засобів соціально-політичній сутності рішень на всіх рівнях демократичного управління.

Цілком очевидно, що стосовно цього необхідний аналіз головних соціально-політичних рішень, які приймаються вищими управлінськими інституціями країни. Причому час та обставини їх прийняття принципового значення не мають, оскільки з точки зору демократичного управління це є відображенням його системних властивостей, а не соціально-політичними викрутками, які можуть не повною мірою відображати суспільні відносини, не відтворювати на належному рівні суспільні засади самоорганізації. Звичайно, можна піддати аналізу всю ієрархічну градацію, проте це призведе до викривлення сутності картини, позаяк, незважаючи на розміщення в одному організаційному порядку, різні ієрархічні управлінські, особливо соціально-політичні рішення мають відмінну за наслідками дію на певні об’єкти.

Ієрархія соціально-політичних рішень у системі демократичного управління як його невід’ємна властивість уже у власне термінологічній кваліфікації рішень, їхнього інформаційного середовища свідчить про їхню супідрядність, про те, які рішення є більш чи менш важливими, які з них перебувають на вищих щаблях ієрархічної піраміди, а які — біля її підніжжя. З погляду буденного цілком ясно,

що рішення, які заторкують об'єкт управління загалом, є важливішими, ніж ті, що заторкують його частини, а звідси й вертикальна організація ієрархії уявляється природною. Рішення, які заторкують об'єкт загалом, — це відображення всезагального інтересу, а ті, які заторкують частини об'єкта, — відображення групових інтересів. За всієї очевидності такого погляду на ієрархію рішень саме у системі демократичного управління все виглядає набагато складніше.

Для того, щоб визначити місце рішення в ієрархії рішень, кількісних характеристик недостатньо у зв'язку з тим, що різноманітність суспільного поділу праці, умов і рівнів розвитку різних виробничих і територіальних формувань, не кажучи вже про індивідуалізацію особистісних інтересів, не вкладається у цей підхід. Саме в управлінській площині потрібний дещо інший підхід, інший кут зору, який більш ґрунтовно ввібрав би у себе зазначену соціальну різноманітність.

Прагнення до типізації, до спрощення цієї різноманітності знаходить своє вираження передусім у тому, що всю трудову діяльність суспільства покладено на принцип співвідношення здібностей і потреб, хоча загальновідомою є розпливчатість цього принципу в реальній дійсності. Таке ж намагання “схопити” управлінську сутність ієрархії рішень зумовлене необхідністю мати певний набір таких рішень, достатній для реалізації закладених у них інтересів.

Такий підхід може полягати у функціональному визначенні управлінської ієрархії. Потреба у функції в управлінському розумінні й є потребою в організаційному забезпеченні певного інтересу. Найвищим виразом його є створення інституцій політичної системи суспільства, наділення їх функціями, що відображають головні інтереси народу на всіх рівнях його соціальної організації, яка має територіальну, професійну та статеву-вікову структуру.

Саме в управлінській площині функція — це підготовка й реалізація певних рішень насамперед інституціями політичної системи країни. Тому аналіз цих функцій необхідний для розуміння сутності ієрархії рішень у системі демократичного управління. Проте самим лише аналізом головних рішень не можна обмежити проблему ієрархічності.

Говорячи про демократичне управління, ми звичайно маємо на увазі демократизм як стан соціальної організації, хоча саме на цьому рівні демократичність управління можна вивчати лишень у зв'язку з його ієрархічною побудовою. Проте це не є свідченням того, що ієрархічна супідрядність у цьому випадку означає зверхність вищої

ланки ієрархічної системи щодо нижчої. Навпаки, відносини ланок управління, передавання управлінських рішень по ієрархічних організаційних каналах якраз і є головним реальним джерелом демократичності управління за однієї неодмінної умови — це має бути ієрархія “самоврядних асоціацій”, об’єднаних в ієрархічну систему в зв’язку з об’єктивною потребою кожної з ланок у наявності такої ієрархії. Кожна ланка управління у цій ієрархії також являє собою організаційну клітину, яка має свій демократичний стиль, свої механізми співвідношення управління та демократії (ієрархія може складатися з територіальних, виробничих, управлінських ланок). Тому в наборі “демократичних механізмів”, що вбирають у себе управлінську організацію суспільства, й бачиться реальне самоврядування народу. Головне джерело живлення цього набору — управлінські рішення, інформаційна єдність, забезпечена одними законами й принципами функціонування кожної з ланок управління. У цьому й полягає головний показник демократичності управління.

Порушення такого порядку, перетворення об’єктивної організаційної ієрархії на форму панування “вищих ешелонів влади”, ігнорування принципу відносної самостійності ланок цієї ієрархії, визнання права на головні рішення лише верхівки ієрархічної системи являють собою бюрократизацію процесу, надання йому характеру супідрядності диктаторського типу. Управлінське рішення ланки, що стоїть на вищому щаблі ієрархічної градації, у цьому випадку спрямовується не на розкриття потенціалу нижчого самоврядного об’єкта, а на його підпорядкування так званим “вищим” інтересам. Така супідрядність виключає самоврядування, а отже, й перетинає потік взаємної інформації, який власне й робить управління справді демократичним в організаційному розумінні.

Демократичне управління як явище — не просто участь об’єкта в управлінні, а функціонування системи самоврядних ланок на підставі динамічного процесу обміну взаємною інформацією, організаційна супідрядність з метою якнайефективнішого використання потенціалу кожного із самоврядних осередків.

Звідси випливає, що ієрархія, наприклад, державних рішень та органів, які мають “свій” організаційний механізм, має бути демократичною і як форма організації політичного життя, і як управлінська ієрархія, адже лише в такому ієрархічно зорганізованому становищі мають перебувати всі державні й господарські управлінські рішення

— знизу догори. Тільки за таких умов ухвалювані рішення набувають статусу самоврядних актів, які живлять демократичне управління.

Економічне, соціально-політичне й духовне забезпечення такого демократичного управління — одне з головних завдань будь-якого цивілізованого суспільства.

Ієрархія управлінських рішень — це вертикаль і горизонталь демократичної самоорганізації суспільства, це врахування різноманітності інтересів та об'єктів, яке фокусує в собі управління й те, що повертається об'єкту у вигляді організаційного продукту. Якщо цей процес здійснюється на точно розрахованій підставі, якщо соціальна бухгалтерія достатньо професійно компетентна й політично зріла, саме ієрархія соціально-політичних рішень може дати високоефективну організаційну продукцію, “живильну” для демократичного управління країною, окремими сферами суспільного виробництва, суспільними відносинами загалом. Саме в ієрархії соціально-політичних управлінських рішень може організаційно повно розміститися демократія, якщо, звичайно, цій ієрархії не властиві бюрократичні або, гірше того, соціально-економічні, а тим паче політичні обмеження, характерні для антидемократичного управління.

У четвертому розділі “Форми управлінського відчуження у відносинах “суб’єкт — об’єкт” у сучасному суспільстві” підкреслюється, що на шляху максимально ефективної самореалізації системних властивостей управління та політичної діяльності як його форми, організаційно-політичних можливостей системи індивідуального (персонального) та групового (колективного, колегіального) управління, а також ієрархії соціально-політичних рішень стоїть організаційне, а часто й політичне відчуження між суб’єктом та об’єктом управління.

Теоретичне осмислення цього всезагального явища, аналіз його доглибних підвалів не лише в управлінні, а й у самій системі соціально-політичних відносин уявляється завданням підвищеної актуальності, оскільки в історії й сучасному світі не існував і не існує такий рівень розвитку демократизму, який виключав би відчуження як управлінське явище.

Нині у зв’язку з відомими політичними хибами в управлінні суспільством значно активізувалось обговорення недоліків у системі управлінських відносин. Серед головних вад називається відчуження, яке стало, мабуть, вирішальною причиною кризових явищ у нашій політичній організації, показником оживлення у суспільстві команд-

но-адміністративної системи управління.

За всієї правильності такої оцінки стану управління їй бракує належного аналітичного рівня, тієї широти погляду, яка у цьому випадку обов'язково має бути адекватною самому явищу, інакше явище просто не дістане достатнього наукового тлумачення.

Як відомо, радянській системі управління відчуження було притаманне з перших років її існування. Впродовж двох років після-революційного будівництва воно набуло таких розмірів, такого впливу на суспільне життя, що про нього йшлося вже як про системне явище. Проте невизначеність більшовицької програми усунення цього явища, відсутність формулювання у ній історичних можливостей ліквідації відчуження як соціально-політичного явища свідчать про те, що навіть більшовизм пов'язував наявність цього явища із самою сутністю влади, з неможливістю реальної участі в управлінні суспільством кожного його члена, у будь-якому разі безпосереднього виконання управлінських функцій, нехай навіть на непрофесійних засадах. Незважаючи на те, що більшовики у післяреволюційні роки постійно говорили про поголівну участь усіх громадян в управлінні, форми, рівні, механізми, обсяги цієї участі, як правило, не називалися. А у тих рідкісних випадках, коли їх усе-таки зазначали, йшлося переважно про принципову участь через Ради, громадські організації, у вигляді самоврядування в трудових колективах та ін.

Радянська організація управління не могла не бути формою відчуження вже хоча б тому, що йшлося про диктатуру класу — диктатуру пролетаріату. І як і будь-яка диктатура, вона не могла існувати інакше ніж у режимі відчуження, у свідомому відриві у будь-якому разі частини населення від управління країною.

Радянське управлінське відчуження більшовизм визначав як бюрократичне викривлення, хоча воно було лише частиною явища. Але навіть у боротьбі з цією частиною теза про цілу історичну добу стала засадовою стосовно боротьби з бюрократизмом як соціально-політичним явищем. Слушність цієї тези підтвердилася зокрема сімдесятирічною історією радянського управління суспільством. Причому для цієї історії характерними були різні періоди розвитку бюрократизму, які безпосередньо відображали становище, рівень демократизму політичної системи в країні. Проте як соціально-політичне явище бюрократизм залишався, хоча на кожному з'їзді партії окреслювалися чергові заходи боротьби з ним.

Аналізуючи таке поширене явище в управлінні, як бюрократизм, світова управлінська думка зосередила свою увагу лише на частині проблеми — бюрократизмі як формі управлінського відчуження в системі “суб’єкт — об’єкт”. Тому її аналіз доцільно здійснити у пропонованому автором аспекті, оскільки управлінське відчуження є явищем ширшим порівняно з бюрократизмом, тим паче, що бюрократизм в управлінні — це не лише й часто-густо навіть не стільки показник відчуження, скільки форма організації управлінської діяльності, що особливо переконливо викладено в управлінській концепції Макса Вебера.

У зв’язку з цим виникає по суті методологічна проблема соціальної сутності управлінського відчуження, її доглибного зв’язку із соціально-економічними, політичними та духовними засадами суспільства. Така постановка питання одразу викликає підпорядковані питання: чи можливе у демократичній системі безвідчуженське управління? Чи не є відчуження постійним супутником управління через наявність політичних відносин, суб’єктно-об’єктних залежностей в управлінському процесі, часто-густо односторонніх, чи не воно, зрештою, є властивістю управління як різновиду діяльності, особливо професійної, коли самоврядування — лише підвалина демократизму, але не його організаційна сутність?

Оскільки найбільш рельєфно ці питання як об’єкт аналізу постають у соціально-політичній сфері, відповідь треба шукати саме у цій площині. Доцільно одразу підкреслити наявність в історії управління окремих елементів, спільних для всіх рівнів політичного розвитку. Із соціально-політичного погляду ці спільні елементи можна розподілити на дві групи механізмів управлінської діяльності — безпосередніх та опосередкованих. Точніше кажучи, у першій відсутній бюрократизм, оскільки ніхто не управляє й водночас управляють усі. Спеціальна функція з управління в суспільстві не існує, у будь-якому разі вона не є прерогативою частини суспільства. А якщо це так, то очевидно, що між виокремленням управління як особливого різновиду діяльності частини суспільства (й це головне) та бюрократизмом існує органічний зв’язок. Звідси завданням науки є встановлення механізму цієї органіки, особливо її соціально-політичного аспекту.

Історично управління як особливий різновид діяльності виникло не у результаті поділу суспільства на класи (як це часто-густо стверджують), а у зв’язку із спеціалізацією виробництва, суспільним поді-

лом праці, необхідністю організації життєдіяльності соціальних спільнот. Виокремлення цього різновиду діяльності в особний зовсім не означає його професійної спеціалізації. Первісні форми управління існували як особливий різновид діяльності, здійснюваний безпосереднім виробником. Прийняття рішень на ґрунті традицій та досвіду було безпосередньо колективістським. Управління існувало як функція, що вбирала в себе колективний інтерес.

Перетворення управління на різновид діяльності, спрямований не лише на безпосередню організацію виробництва, а й на задоволення виокремленого інтересу, а тим паче приватного, протиставленого іншому приватному або навіть загальному, якраз і є об'єктивною соціальною узурпацією управління, перетворенням його на різновид організації не тільки, а часто й не стільки безпосередньо продуктивної діяльності, скільки відносин з приводу цієї діяльності. Саме перехід управління у сферу відносин з приводу виробництва, а з часом дедалі більше з приводу суспільних відносин загалом і став тим органічним першоджерелом виокремлення управління в соціально особливий різновид діяльності, який посів по суті вирішальне політичне місце в соціальному організмі. Воно стало функцією інтересу, а його історичне першоджерело — організація діяльності безпосередніх виробників — увійшло до структури цієї головної функції на правах одного з підструктурних елементів. Причому цей елемент, незважаючи на те, що спосіб виробництва відіграє вирішальну роль у суспільному розвитку, далеко не завжди має такий вплив на суспільне життя (саме у зв'язку з наявністю управління з багатоелементною структурою, яка підпорядковується способу виробництва радше як історичному закону, ніж як безпосередньо діючому соціальному чиннику, особливо його соціально-політичному різновиду).

Вивищення соціально-політичної функції управління над його безпосередньо виробничою функцією й стало історичною передумовою появи бюрократизму як управлінського явища. Проте для будь-якої управлінської діяльності у будь-якому суспільстві характерним є те, що організаційно воно може бути придатним для обслуговування специфіки державного життя країни навіть за умов переходу до нового політичного устрою. Це стосується насамперед апарату управління. Останній у нас відзначається недосконалістю скрізь і повсюдно, проте не це спричиняє слабкість держави. За будь-якого рівня його розвитку слід виходити із значимості проблеми для долі країни, й розв'язувати

її без допомоги апарату або за недостатньої його допомоги, знаходити ті державні форми управління, які в змозі усунути проблему. Треба зрозуміти, що вводить управлінське рішення в межі апарату не лише недоцільно, а й шкідливо, оскільки державні інтереси повинні перебувати над державним апаратом, а не навпаки.

Можна говорити про відчуження як про явище, як про “коло, з якого ніхто не в змозі вистрибнути”, оскільки умовою його усунення є перетворення загального інтересу на дійсно особливий, а особливого — на дійсно загальний. Таким чином, лише соціально гармонійне суспільство стає об’єктивним чинником усунення управлінського відчуження. Таке суспільство в організаційній площині означає рівність принципу функціонування життєдіяльності різних соціальних груп, які ставляться до цього принципу як до обов’язкового, але об’єктивного регулятора їхніх відносин.

Відчуження найбільш рельєфно виявляє себе у соціально-політичній площині, у тій системі суспільних відносин, яка пов’язана переважно з управлінням, з прерогативами влади, з інституціями політичної системи суспільства.

Очевидно, аналіз соціально-політичних джерел управлінського відчуження слід починати з установлення об’єктивного змісту відносин між керованими та управляючими, що породили інституції політичної системи. Історично це явище притаманне всім суспільствам, в яких немає єдності суспільних інтересів усіх з усіма. Йдеться про розподіл суспільних структур на суперечливі соціальні частини, найбільш м’яким вираженням якого є управлінське відчуження.

Проте непримиренність і відмінність інтересів — далеко не одне й те саме. Якщо перша розв’язується радикальною дією, спрямованою на ліквідацію одного з боків непримиренності, то друга — це рівень розвитку, який постає як саморух на ґрунті розв’язання протиріч у межах окремої соціальної системи. Для сучасних розвинених країн більш характерним є другий тип відносин, хоча і в ньому можуть існувати антагонізми, розв’язання яких можливе лише через ліквідацію одного з боків непримиренності. Проте це є радше виняток, ніж правило. Тому таке методологічне ввіходження у проблему відчуження певною мірою забезпечує наукову вірогідність аналізу.

У соціально-політичному підході до відчуження зазначена методологічна теза має одну принципову особливість: у ній наявні обидва типи протиріч — і як непримиренність, і як відмінність інтересів,

причому друга може переростати в першу, що породжує необхідність розробки також відповідних методів боротьби з одним орієнтиром — не допускати такого переростання. Сам факт виходу такого протиріччя на цей рівень свідчить про ціну втрат, яких зазнає об'єкт управління внаслідок такої поведінки управляючого. Усунення такого управляючого як сторони протиріччя не знижує ціни втрати, а лише припиняє процес дії управляючого на об'єкт управління, що призвів до стану непримиренності. У цьому полягає соціально-політична особливість управлінського протиріччя, однією з форм якого є бюрократизм.

Відмінність інтересів як головне джерело політичних відносин, як генератор політики створює об'єктивні підвалини для визрівання механізмів залежності керованих від управляючих, оскільки передання їм функцій організації, владної розпорядності, правотворчості означає зосередження певною мірою (нехай на певний час) у руках управляючих досить значних можливостей використання матеріального або духовного потенціалу об'єкта далеко не завжди повністю в інтересах останнього. Контрольна функція об'єкта є явно недостатньою для запобігання бюрократизму, позаяк постійно існує паралельна можливість викривлення інформації про стан об'єкта, прикриття аргументом про пріоритет колективного інтересу тощо. А це означає, що власне роздвоєння діяльності на безпосередньо виробничу та організаційну, в тому числі й у політичних формах, є об'єктивним чинником відчуження в управлінні.

Проте звідси не випливає, що відчуженість як соціально-політичне явище в управлінні є неминучим. Його об'єктивність не означає неминучості, позаяк у самоорганізації суспільства є інші чинники, використання яких може усунути проблему. У зв'язку з цим аналіз інституцій політичної системи "на відчуження" уявляється досить плідним завданням.

Як відомо, підгрунтя ефективного функціонування політичної системи будь-якого сучасного цивілізованого суспільства становлять демократичні механізми управління. Їхнє становище оформлене конституційно, що свідчить про надання їм народним волевиявленням певних функцій. У зв'язку з цим слід зазначити, що самонаділення інституцій політичної системи певними функціями є хибним з погляду права, оскільки йдеться не про прерогативи політичних інституцій щодо своїх членів, а про політичне керівництво народом,

структура та функції якого можуть визначатися лише самим народом.

Сьогодні йде активний пошук таких форм демократизації суспільства загалом та управління зокрема, за яких відчуження стало б у будь-якому разі політично безпечним. Створюються управлінські механізми, здатні усунути так зване системне відчуження із суспільних відносин, що звело б його до рівня особистісної недосконалості поведінки окремих управляючих, стиль діяльності яких не завдавав би суспільству таких політичних, економічних і моральних збитків, що їх уже знає історія. У структурі цих механізмів поряд з об'єктивними можливостями демократичного розвитку мають бути репрезентовані правові підстави негайної заміни відчуженого управління.

У п'ятому розділі **“Праксеологічна ефективність управлінської діяльності”** переосмислюється досвід соціально-політичного управління у розвинених країнах з позицій його загальноцивілізаційного змісту як природно-історичного руху управління від нижчих його форм до вищих.

В останній час у ході української реформації з'явилася нагальна необхідність вивчення з метою запозичення відповідно до національних можливостей світового досвіду демократичного будівництва на підставі об'єктивного аналізу зокрема капіталістичної системи управління. Але для того, щоб таке вивчення, а тим паче запозичення було науково й політично зрілим, необхідна методологічна підготовленість управлінських працівників, для чого, у свою чергу, необхідне його (капіталістичного досвіду) теоретичне осмислення й презентація у вигляді методологічних тез.

Враховуючи потік інформації, яка сьогодні звальюється на людину, зокрема повідомлень про управлінські проблеми сучасного капіталістичного світу, необхідно теоретично осмислити капіталістичне управління суспільством як феномен, який має загальнолюдські риси. Це тим більш необхідно, що розвинені капіталістичні країни мають великий і історично тривалий досвід політичного управління, який має певний загальнодемократичний зміст, і це дає можливість його використання у будь-яких суспільствах, що знаходяться на етапі будівництва демократичних режимів.

Сучасні підходи до управління, що виникли на ґрунті реального вивчення загальнолюдських інтересів у капіталістичному суспільстві, у зв'язку з різко зрослими комунікативними можливостями людства та матеріальним рівнем його розвитку, відновленням вічних

його постулатів, виявили себе саме в управлінні у вигляді нової системи методологічного знання. Воно базується на визнанні необхідності планетарного осмислення можливостей людства щодо самоврядування, щодо такої організації суспільного життя, яка б сприяла його виходу на новий рівень — на рівень самоутвердження людства як світового співтовариства, як системно-інтегративного утворення, в якому провідною властивістю буде дедалі міцніша взаємозалежність, взаємодія у формі співробітництва.

Проте у світі існують різні системи управління, що мають свою специфіку.

Сучасне розвинене демократичне управління як самокерована система постало на великому машинному виробництві, на рівні продуктивних сил, який є сьогодні історично найвищою позначкою їхнього розвитку. Людський чинник капіталістичного виробництва перевершив відомий історії рівень усупільнення, причому на цей рівень вийшло й усупільнення праці організаційної, управлінської.

Два чинники управління, що існують у всіх суспільствах, — стихійний та свідомий, — отримали в науці управління нове тлумачення. Уявлення про стихійний чинник управління, який у зв'язку з капіталізмом зводиться до ринку, його законів, до відносин попиту та пропозиції, у світлі нового управлінського мислення істотно змінюється, особливо у зв'язку з формуванням таких відносин у колишніх соціалістичних країнах. З “монстра”, яким капіталістичний ринок уявлявся ідеологічно зашореному читачеві, він поступово перетворюється на певну історично розумну організацію суспільного виробництва та споживання, на відношення, яке може досить справедливо “обслуговувати” такі явища, як соціальна справедливість, отримання матеріальних і духовних благ за працею тощо. Управлінське втручання у цей об'єктивний чинник за умов капіталізму постає як свідомо діяльність не лише пристосовницького, але й конструктивного характеру, хоча й першій не слід відмовляти у певній ефективності. Але саме пристосування до законів ринку соціалістична управлінська думка інкримінувала капіталістичному управлінню як головну ваду, як неможливість активної організаційної діяльності на адресу ринкових відносин, хоча практика капіталістичної організації виробництва свідчить про зворотне. Крім оперативного управлінського “пристосування” до законів ринку, до відносин попиту та пропозиції (до чого, до речі, схильні й ми), капіталістичне управління, капі-

талістичний розрахунок були радше головним важелем виходу навіть з кризових станів капіталістичного виробництва. Не кажучи вже взагалі про приватну власність, яку ми уявляли як таку, що об'єктивно визріває, ігноруючи думку К.Маркса про історичний характер цього визрівання, і яку ми сьогодні вольовим чином упроваджуємо на підставі управлінського рішення вищого політичного органу країни. Адже вже у цьому впровадженні закладена й можливість управління, яке буде специфічним не тому, що “у них”, тобто у капіталістичному суспільстві, приватна власність об'єктивно визріла, а “у нас” вона впроваджується за рішенням політичного органу. Специфіка ця буде пов'язана не із самою формою власності, а з тією системою відносин, в яку вона впроваджується, зокрема відносин управлінських, не кажучи вже про саму її соціалістичну природу.

Таким чином, в управлінні капіталістичним суспільством є шерех явищ, демократичних за своєю сутністю, як показник об'єктивного розвитку соціально-економічної організації суспільства, в якій сучасний світ вбачає певні стовпи соціальної організації, що веде його в одному напрямку, що, у свою чергу, свідчить про те, що формаційний розвиток людства у сфері управління — це не лише об'єктивний рух по магістральних шляхах соціального прогресу, але й організаційна діяльність людей, їхня здатність до адаптації у найскладніших об'єктивованих умовах. Теза про закони суспільного розвитку як про детермінанти “у кінцевому підсумку” працює у цьому контексті досить переконливо.

У висновках підбиті головні підсумки дослідження, пропонуються практичні рекомендації щодо підвищення соціально-політичної ефективності управлінської діяльності.

Головні положення дисертації викладені автором у таких публікаціях:

1. Социально-политические аспекты управления. — Одесса, 1994. — 11,25 п.л.

2. Актуальные проблемы управления обществом (социально-политический аспект). — Одесса, 1991. — 140 с. — Библиогр. 109 назв. — Рус. — Депон. в ИНИОН № 442213 от 26.03.91. УДК: 007:316.422.

3. Политическое сознание и политическая культура молодежи: проблемы развития и целенаправленного формирования // Человек и общество: актуальные проблемы формирования личности. — Одесса, 1991. — 196 с. — Библиогр. 130 назв. — Рус. — Депон. в ИНИОН

№ 44735 от 11.06.91 (у співавт.).

4. Дискуссионные общественно-политические клубы как средство формирования политической культуры студенческой молодежи // Актуальные проблемы воспитания студентов педагогических вузов. — Одесса, 1991. — Депон. в ИНИОН № 44428 от 24.04.91. — С.258 — 329.

5. Демократия — главная предпосылка раскрытия творческого потенциала человека. — Одесса: Издание ОГПИ, 1988. — 1,3 п.л.

6. Проблема перестройки и молодежь. — Одесса: Издание ОГПИ, 1989. — 2,4 п.л.

7. Человек. Общество. Развитие. — Одесса: Издание ОГПИ, 1989. — 2 п.л.

8. Ответственность. — Одесса: Издание ОГПИ, 1989. — 1,1 п.л.

9. Политические системы современного общества (учебно-методическое пособие по курсу политологии). — Одесса: Издание ОГПИ, 1992. — 5 п.л. (у співавт.).

10. Власть и управление в обществе // Методическое пособие к семинарским занятиям по курсу политологии для студентов-заочников. — Одесса: Издание ОГПИ, 1993. — С.5 — 28.

11. Воззрения на социальную жизнь и политику в странах Древнего Востока // История развития политической мысли. Учебно-методическое пособие по курсу политологии. — Одесса: Издание ОГПИ, 1993. — С.3 — 12.

12. Ответственное отношение к труду как показатель социальной зрелости личности // Вопросы научного коммунизма. — Киев, 1988. — № 70. — С.80 — 84.

13. Совершенствование организации подготовки молодых специалистов — необходимое условие формирования их социальной зрелости // Вопросы научного коммунизма. — Киев, 1988. — № 72. — С.82 — 87.

14. Ответственное отношение к труду подрастающего поколения как критерий обеспечения рациональной занятости // Вопросы политэкономии. — Киев, 1988. — № 185. — С.132 — 133.

15. Реорганизация профориентации молодежи — важное условие прогресса общества // Вопросы научного коммунизма. — Киев, 1989. — № 75. — С.85 — 87.

16. К.Маркс и Ф.Энгельс об управленческой деятельности // Вопросы научного коммунизма. — Киев, 1990. — № 78. — С.31 — 35.

17. Соціально-політичні аспекти бюрократизму // Питання соціально-політичних наук. — Київ, 1991. — № 82. — С.34 — 39.

18. Проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти і історичний прогрес // Постметодика. — Одеса, 1994. — № 7. — С.25 (у співавт.).

19. Молодежь и проблемы социального управления // Политология и социально-политические процессы в советском обществе. — Одесса: Издание Института политологии и социального управления, 1991. — С.168 (у співавт.).

20. Человек и проблема социального отчуждения // Философия, человек, перестройка. — Кишинев: Издание ФО СССР, Молдавского ун-та, 1991. — С.65.

21. Реальности социально-политических процессов и проблема гуманизации образования // Актуальные проблемы гуманитарной подготовки студентов. — Одесса, 1991. — С.9 — 11.

22. Политическая реформа и проблема власти // Современный этап политической реформы на Украине: теоретические и практические проблемы. — Одесса: Издание Украинской ассоциации политологов, ОГУ, 1991. — С.116 — 117.

23. Роль философии в процессе гуманизации общественных отношений // Методологические и методические основы обновления философского образования в высшей школе. — Киев: Издание КГУ, 1991. — Ч.4. — С.11 — 12.

24. Політична діяльність як організаційний феномен // Проблеми сучасної політики та шляхи її здійснення. — Одеса: Видання ОДУ, 1993. — С.71 — 72 (у співавт.).

25. Врахування суперечностей у політичній діяльності як умова соціального прогресу // Природа, феноменологія та динаміка конфліктів у сучасному світі: Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. — Чернівці, 1993. — Ч.1. — С.80 — 82.

26. Учет противоречий в политической деятельности как важнейшее условие управления // Теория, методика и практика научного и технического творчества. — Одесса: Издание ОПУ, Института философии АН Украины, 1993. — С.139 — 140.

Naumkina S.M. The sociopolitical aspects of effective administrative activity (theoretical and methodological analysis). The dissertation (manuscript) for taking the degree of the doctor of political sciences in speciality 23.00.02 — political processes and institutions. Institute of State and Law named after V.M.Koretsky Ukrainian National Academy of Science. Kyiv, 1996.

The dissertation contains theoretical and methodological analysis of administration as a kind of sociopolitical activity. The basic factors of administrative activity were determined, correlation of administrative institutes in their group (collective) and individual forms was analysed.

The reasons of bureaucratic abnormalities in administrative system were found out, their sociopolitical contents, consisting in alienation as historically nonformational phenomenon, was determined.

The hierarchy mechanism of the influence of socioadministrative decisions on optimal functioning of political system was revealed.

Theoretical, methodological and practiceological foundations of effective administrative activity were worked out.

Наумкина С.М. Социально-политические аспекты эффективности управленческой деятельности (теоретико-методологический аспект). Диссертация (рукопись) на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 — политические институты и процессы. Институт государства и права им.В.М.Корецкого НАН Украины. Киев, 1996.

В диссертации проанализированы теоретико-методологические основы управления как вида социально-политической деятельности. Выявлены основополагающие факторы управленческой деятельности, рассмотрено соотношение управленческих институтов в их групповой (коллективной) и индивидуальной формах.

Проанализированы первопричины бюрократических извращений в системе управления, определена их социально-политическая сущность, заключающаяся в отчуждении как исторически неформационном явлении.

Раскрыт иерархический механизм воздействия социально-управленческих решений на оптимальное функционирование политических систем.

Разработаны теоретико-методологические и practiceологические основы эффективности управленческой деятельности.

Ключові слова: політична діяльність, управлінська діяльність, групова (колективна) та індивідуальна форми управління, відчуження в системі “суб’єкт — об’єкт” управління, ієрархія соціально-політичних рішень, оптимальне функціонування політичної системи, управлінський корпус, управлінська компетентність, самоврядність соціальних систем, політична та державна влада, демократія, політика, поліархія, консенсус.

88.00.00

436314

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...